

Εθνικές και Διεθνείς Διαστάσεις της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου

Θ. Μαλκίδης

1. Η ιστορία. Από την ελληνική παρουσία μέχρι την οθωμανική κατάκτηση

Η αφετηρία της παρουσίας του Ελληνισμού του Εύξεινου Πόντου ξεκινά από το μύθο και καταλήγει στην ιστορική πραγματικότητα. Ο 9^{ος} άθλος του Ηρακλή τον οδηγεί στον Θερμόδοντα ποταμό για να πάρει με τη βοήθεια του Θησέα και του Τελαμώνα τη ζώνη της της βασίλισσας των Αμαζόνων της Ιππολύτης, ενώ και ένας άλλος μύθος φέρνει τον Ηρακλή στον Καύκασο για να απελευθερώσει τον Προμηθέα. Οι μύθοι που συνδέονται με τον Εύξεινο Πόντο συνεχίζονται με το Φρίξο και την Έλλη και με την ύπαρξη του Χρυσόμαλλου δέρατος στην Κολχίδα. Η αργοναυτική εκστρατεία – με επικεφαλής τον Ιάσονα¹ που κατέστησε τον «άξινο Πόντο», Εύξεινο – αποτέλεσε την προσπάθεια για ανάκτηση του, έρατος αλλά και την πρώτη απόπειρα για εποίκισμο της πλούσιας περιοχής. Ο αποικισμός των Ελλήνων στον Εύξεινο Πόντο² αρχίζει αμέσως μετά τον Τρωικό πόλεμο το 1100 π.Χ. Η Μίλητος είναι η πρώτη πόλη της Ιωνίας που επικοινωνεί με τον Εύξεινο Πόντο και δημιουργεί αποικίες – σημαντικές πόλεις από τον 8^ο αιώνα π.Χ. Η Σινώπη (ιδρύθηκε το 785 π.Χ.), ήταν η πρώτη αποικία της Μιλήτου στον Εύξεινο Πόντο το 786 π.Χ. και ως έδρα εμπορίου έγινε ένα αξιόλογο λιμάνι με πολυάριθμο στόλο και ισχύ. Ακολούθησαν η Τραπεζούντα (756 π.Χ.), η Κερασούντα (700 π.Χ.), η Αμισός (Σαμψούντα – 600 π.Χ.), η Οδησσός, η Ιοσκούρια (Σοχούμι), Πιτιούντα, Αρχαιόπολις (Νοκολακέβι), Κοτύωρα, Τρίπολη και άλλες³.

1. Στο πλήρωμα ήταν ο πατέρας του Αχιλλέα Πηλέας, ο Ηρακλής, ο Ορφέας, ο Τίφης, ο Θησέας, ο Εύφημος, ο Μελέαγρος, οι Διόσκουροι Κάστορας και Πολυδεύκης, ο Ζήτης, ο Καλάης, ο Πειρίθιος, ο πατέρας του Αϊάντα Τελαμώνας, ο Αμφίαρχος, ο πατέρας του Οδυσσέα Λαέρτης, ο Οϊλέας, ο Αδμητος και άλλοι, ανάμεσά στους οποίους και η μοναδική γυναίκα Αταλάντη, ήταν ορισμένοι από τους Αργοναύτες.

2. Κορομηλά, Μ. Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα από την εποχή του Χαλκού ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Αθήνα: Πολιτιστική Εταιρεία Πανόραμα 1991. Maslenikof A. Οι αρχαίοι Έλληνες στο Βόρειο Εύξεινο Πόντο, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη 2000.

3. Hionides, C. *The Greek Pontos: Mythology, Geography, History, Civilization*. Boston, Mass 1988.

Μαρτυρία για τον πλούτο, την ευημερία του Πόντου αποτελεί η περιγραφή του Ξενοφώντα (VIV αιώνας π.Χ.)⁴, η αφήγηση του καταγόμενου από τον Πόντο και μεγαλύτερου γεωγράφου του αρχαίου κόσμου Στράβωνα (I αιώνας π.Χ.)⁵, και τα έργα του Βιτρούβιου (I αιώνας π.Χ.), του Αρριανού (II αιώνας π.Χ.)⁶, του Πτολεμαίου Κλαύδιου⁷, του Μαρκιανού, του Διονύσιου⁸, του Πλίνιου Γαίου⁹.

Φιλόσοφοι και ιστορικοί όπως ο Διογένης, ο Διόδωρος, ο Στράβωνας, ο Ηρακλείδης, ο Δίφιλος, αποτελούν ένα σημαντικό μέρος της ιστορίας της περιοχής, ενώ η επιρροή των Ελλήνων στην περιοχή στην ευρύτερη περιοχή, η συμβολή τους στο εμπόριο, την παιδεία, τον πολιτισμό σε διάφορες περιόδους είναι ισχυρά θεμελιωμένες¹⁰. Ο Φίλιππος ο Β' οργάνωσε τον Εύξεινο Πόντο σε επαρχία του κράτους του, ενώ η αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου περιελάμβανε τον νοτιοδυτικό Εύξεινο Πόντο, εκτός από τη Βιθυνία και την Παφλαγονία. Κατά τη διάρκεια της δυναστείας των Μιθριδατών με κορυφαίο το Μιθριδάτη τον ΣΤ'¹¹, η ελληνική γλώσσα καθιερώθηκε στο Βασίλειο ως επίσημη γλώσσα των εθνότητων. Η λατρεία του δωδεκάθεου κυριαρχεί ενώ η επίδραση του ελληνικού στοιχείου στους γηγενείς λαούς είναι ισχυρή. Ο Μιθριδάτης ο ΣΤ' διεξήγαγε εκστρατείες κατά των Ρωμαίων και κατάφερε να απελευθερώσει την Αθήνα και τον Πειραιά, ωστόσο κνηνημένος και ενώ ετοίμαζε νέα εκστρατεία κατά της Ρώμης, έχασε τη ζωή του σε ηλικία 69 ετών στο Παντικάπαιο.

Η ρωμαιοκρατία δεν ανέκοψε την ελληνική

παρουσία, της οποίας σύμμαχος έρχεται ο Χριστιανισμός που διέδωσαν οι απόστολοι Ανδρέας και Πέτρος, ενώ τα μοναστήρια αποτελούν εστίες πίστης και εθνικής συνείδησης. Ο απόστολος Ανδρέας είναι ιδρυτής των εκκλησιών της Σινώπης, Αμισού, Αμάσειας και Τραπεζούντας. Στον Πόντο, όπως σε όλη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία αρχίζουν οι διωγμοί των χριστιανών, ενώ εντός της περιόδου των διωγμών ιδρύθηκε η Μονή Βαζελώνος (270 μ.Χ.)¹². Κατά τους διωγμούς επί Διοκλητιανού στην Τραπεζούντα μαρτύρησε το 292 μ.Χ, μαζί με τους Κάντιδο, Ουαλεριανό και Ακύλα, ο Άγιος Ευγένιος¹³, ο οποίος αργότερα κηρύχθηκε πολιούχος της Τραπεζούντας. Κατά τη διάρκεια της περιόδου του Μεγάλου Κωνσταντίνου στην εκκλησία του Πόντου ιδρύθηκε η «Επισκοπή Τραπεζούντος εν τη ποντική διοικήσει», η οποία αργότερα εξελίχθηκε σε μητρόπολη με δεκαπέντε επισκοπές¹⁴.

Στην περίοδο ακμής της περιοχής αναπτύσσεται ακόμη περισσότερο η ελληνική ταυτότητα, ενισχύονται οι σχέσεις με την Αρμενία και τη Γεωργία και η πρωτεύουσα Τραπεζούντα αναδεικνύεται ως εμπορικό κέντρο¹⁵. Η περιοχή της Τραπεζούντας, από τον 11^ο αιώνα διοικείται από το δούκα Θεόδωρο Γαβρά, ο οποίος έχασε τη ζωή του μετά από την πολεμική σύγκρουση με τους Οθωμανούς¹⁶.

Με την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως από τους Φράγκους το 1204, δημιουργείται η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας από τον Αλέξιο Κομνηνό¹⁷. Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας κατέ-

-
4. Ξενοφώντα, Κύρου Ανάβασις.
 5. Στράβωνα Γεωγραφικά.
 6. Αρριανού, Περίπλους.
 7. Πτολεμαίος Κλαύδιος, Γεωγραφική Υφήγησις.
 8. Διονυσίου, Οικουμένης Περιήγησις.
 9. Πλίνιος Γαίος, Φυσική Ιστορία.
 10. Φωτιάδης Κ. Φωτιάδης, Κ., *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, 14 τόμοι. Θεσσαλονίκη: Ηρόδοτος 2002-2006, τ. 1^{ος} σ. 69.
 11. Ροδάκης Π., Μιθριδάτης Στ' ο Ευπάτωρ, Αθήνα: Γόρδιος 2002.
 12. Τοπαλίδη Π. Ιστορία της Ιεράς Βασιλικής Πατριαρχικής και Σταυροπηγιακής Μονής του Τιμίου Προδρόμου και Βαπτιστού Ιωάννου ζαβουλών ή Βαζελών. Εν Τραπεζούντι 1909.
 13. Σιφροπούλου Ι. *Άγιος Ευγένιος, ο πολιούχος της Τραπεζούντας*. Αθήνα 1975. Λαμφίδης Ο. Ο Άγιος Ευγένιος Αθήνα: Παμποντιακή Ένωση 1984.
 14. Φωτιάδης Κ. Η γενοκτονία... ό.π. τ. 1^{ος} σ. 75. Επίσης βλ. Ευαγγελίδης, Τ. Ιστορία της Ποντικής Τραπεζούντος από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς (756-1897). Οδησός 1898.
 15. Ιωαννίδης, Σ. Ιστορία και στατιστική της Τραπεζούντος και της περί ταύτην χώρας., ως και τα περί της ενταύθα ελληνικής γλώσσης. Κωνσταντινούπολη 1870.
 16. Καλαιτζίδης, Λ. *Θεόδωρος ο Γαβράς*. Θεσσαλονίκη 1972.
 17. Bryer, A. *Empire of Trebizond and the Pontos*. London: Variorum Reprints.1980. Bryer, A. The society and Institutions of the Empire of Trebizond. Oxford 1967. Σαμουηλίδης Χ. *Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού*. Αθήνα: Αδελφοί Κυριακίδη 1992, του ίδιου *Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα 2007.

χει σημαντική θέση στην παγκόσμια ιστορία, αφού από τον 14^ο αιώνα υπήρξε κέντρο της αστρονομίας και των μαθηματικών¹⁸, ενώ μετά την φυγή των Ελλήνων λόγω της πτώσης της Τραπεζούντας το 1461, οι πνευματικοί άνθρωποι δημιούργησαν τις συνθήκες για την ευρωπαϊκή αναγέννηση. Ο μετέπειτα Καρδινάλιος, και δύο φορές υποπρόεδρος για Πάπας και φιλόσοφος Βησσαρίων και ο φιλόσοφος Γεώργιος ο Τραπεζούντιος κατέχουν σημαντική θέση στον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας υποτάχθηκε το 1461, οχτώ χρόνια μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς το 1453. Επακόλουθο της πτώσης της Τραπεζούντας ήταν οι μαζικές σφαγές, οι λεηλασίες, ο βίαιος εξισλαμισμός, η φυγή προς τη δυτική Ευρώπη και τις παραδουνάβιες χώρες.

2. Από την πτώση της Τραπεζούντας μέχρι τη γενοκτονία

Η οθωμανική κατοχή στον Πόντο δημιουργεί πιέσεις στο ελληνικό πληθυσμό, οι οποίες θα ενταθούν από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα, όταν την περίοδο του σουλτάνου Μεχμέτ του Δ' (1648 και 1687) πραγματοποιούνται ομαδικό εξισλαμισμοί. Ανάμεσα στους πληθυσμούς που εξισλαμίστηκαν παρατηρήθηκε ο κρυπτοχριστιανισμός. Οι Κρυπτοχριστιανοί, γνωστοί και ως «Κλωστοί», «Κρυφοί», «Γυριστοί» ή «Τενεσούρηδες» και οι ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι έζησαν και ζουν ακόμη στον Πόντο¹⁹. Από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα ο Ελληνισμός του Πόντου επιστρέφει, ενώ η εμφάνιση της Ρωσίας και η υπογραφή της συνθήκης των Ρώσων με τους Οθωμανούς (συνθήκη Κιουτσούκ Καϊναρτζή, 1774) με την οποία το οθωμανικό κράτος αποδέχτηκε το ρωσικό δικαίωμα να προστατεύει τους

Χριστιανούς υπηκόους του σουλτάνου²⁰, δημιούργησε μία νέα πραγματικότητα.

Οι Έλληνες του Πόντου ενισχύουν τη θέση τους και συμμετέχουν στη δημιουργία της Φιλικής Εταιρείας, ενώ αρχηγός της είναι ένας γόνος μίας διακεκριμένης οικογένειας του Πόντου, ο Αλέξανδρος Υψηλάντης²¹.

Αργότερα, μετά την παραχώρηση των προνομίων από το οθωμανικό κράτος, ενισχύθηκε η ελληνική παιδεία και ταυτότητα και δόθηκε η δυνατότητα να αναπτυχθεί οικονομικά και πνευματικά ο Ελληνισμός. Η Τραπεζούντα μέχρι τον 1869 έλεγε το 40% του εμπορίου της Περσίας και το διμετακομιστικό εμπόριο απέφερε περίπου 200.000.000 φράγκα κέρδος το χρόνο²².

Το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας που είχε ιδρύσει το 1682 ο Σεβαστός Κυμνήτης και λειτούργησε μέχρι το 1922, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πνευματική ανύψωση των Ελλήνων²³. Σχολεία αντίστοιχου επιπέδου ήταν τα Φροντιστήρια της Κερασούντας, της Αργυρούπολης, της Μερζιφούντας, κ.ά., ενώ σε όλο τον Πόντο λειτουργούσαν το 1914, 1.047 σχολεία με 1.247 καθηγητές και δασκάλους και 75.953 μαθητές και μαθήτριες²⁴. Η οικονομική και πνευματική ανάκαμψη του Ποντιακού Ελληνισμού συνδυάστηκε με τη δημογραφική άνοδο. Το 1865 οι Έλληνες του Πόντου ήταν 265.000 άτομα, το 1880 330.000 άτομα, ενώ την ίδια περίοδο στη νότια Ρωσία, στην περιοχή του Καυκάσου, κατοικούσαν περίπου 150.000 Πόντιοι. Ο Ποντιακός Ελληνισμός στις αρχές του 20^{ου} αιώνα αριθμούσε 600.000 άτομα περίπου και το 1918, 700.000²⁵. Την ίδια περίοδο, σε σύνολο 1.131 ναών, 22 μοναστηριών, 1.647 παρεκκλησίων και 1.459 κληρικών της εποχής αυτής περίφημα ήταν τα μο-

18. Φωτιάδης Κ. Η γενοκτονία...*ο.π.* τ. 1^{ος} σ.83.

19. Φωτιάδης Κ. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη 1988. Βλ. επίσης Ανδρεάδης Γ. Ταμάμα, η αγνοούμενη του Πόντου. Αθήνα: Γόρδιος 1994. και Στη μοίρα των Μυρίων. Ο Ελληνισμός της Μαύρης Θάλασσας. Θεσσαλονίκη: Ερωδός 2003.

20. Βλ. τα έργα του Λαμπίδη, Ο. Οι Έλληνες του Πόντου υπό τους Τούρκους (1461-1922). Περιέχει το Καθενιώτη, Έκθεσις των ενεργειών μου σχετικώς με το ζήτημα του Πόντου. Αθήνα 1957. «Ο Πόντος κατά την Τουρκοκρατίαν». Αρχαίον Πόντου (34) 1977-1978 σελ. 60-61. «Η τουρκοκρατία στον μικρασιατικό Πόντο», Αρχαίον Πόντου 34 (1977-78), σελ. 55-76.

21. Ενεπεκίδη, Π. Ρήγας- Υψηλάντης –Καποδίστριας. Αθήνα 1965 και του ιδίου Αλέξανδρος Υψηλάντης. Η αιχμαλωσία του στην Αυστρία 1821-1828. Αθήνα 1969.

22. Φωτιάδης Κ. Η γενοκτονία... *ό.π.* τ.1^{ος} σ. 148.

23. Κόλια, Ι. Ο Σεβαστός Κυμνήτης και η ίδρυση του Φροντιστηρίου Τραπεζούντος. Θεσσαλονίκη 1977-1978. 24 Κανονισμοί των Ορθοδόξων Ελληνικών Κοινοτήτων α) *Κοτνώρων*. Τραπεζούς 1912. β) *Τραπεζούντος*. Τραπεζούς 1913. γ) *της Αδελφότητος Κρωμναίων*. Τραπεζούς 1908.

25 Οικονομίδου Δ.Η., *Ο Πόντος και τα δίκαια του εν αυτώ Ελληνισμού*. Εν Αθήναις: Σύλλογος Προς διάδοσιν φέλιμων Βιβλίων 1920.

ναστήρια Παναγίας Σουμελά²⁶, Παναγίας Γουμερά, Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα, Αγίου Ιωάννου του Βαζελώνος κ.α.

3. Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου

Η απόφαση για την μαζική εξόντωση των Ελλήνων που ζούσαν στον Πόντο, στην Ιωνία, στη Θράκη αλλά και των Αρμενίων των Ασσυρίων, λήφθηκε από τους Νεότουρκους ήδη από το 1908, εφαρμόστηκε κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου πολέμου και ολοκληρώθηκε από το Μουσταφά Κεμάλ την περίοδο 1919 – 1923, ο οποίος εκτέλεσε την τελική φάση της γενοκτονίας²⁷.

Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου είχε τρεις φάσεις²⁸. Η **πρώτη φάση** της Γενοκτονίας αρχίζει το 1908 και κρατά μέχρι την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η **δεύτερη περίοδος** ξεκίνησε το 1915, όταν οι συγκρούσεις του Α' Παγκοσμίου Πολέμου αναβάθμισαν την πολιτική της βίας. - ήταν η περίοδος υλοποίησης μίας άλλης γενοκτονίας, των Αρμενίων που είχε πάνω από 1.500.000 θύματα ενώ η **Τρίτη περίοδος 1919-1923** αποτελεί την τελευταία και πιο έντονη φάση γενοκτονίας, με τη εδραίωση του Μουσταφά Κεμάλ²⁹.

Σύμφωνα με τον Π. Ενεπεκίδη η φύση και η μέθοδος της γενοκτονίας των Ελλήνων από τους Νεότουρκους και τους Κεμαλικούς, ενώ έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τη γενοκτονία των Εβραίων, έχει δυο βασικές διαφορές: «Είναι μια γενοκτονία με τουρκική καταγωγή. Δεν έχει καμιά ιδεολογική ή κοσμοθεωρητική ή ψευδοεπιστημονική θεμελίωση περί *Herenmensch*, ή *Rasse*, περί γενετικής και ενγενικής και αριότητας ή σημιτικής φυλής. Όποιος διάβασε το *Mein Kampf* του Hitler ή το *Blut und Boden* του αρχιφιλοσόφου του Rosenberg ε γνώριζε τι περίμενε τους Εβραίους αν οι Εθνικοσοσιαλιστές θα ήρχοντο στην εξουσία, όπως έγινε όταν ήρθαν. Όταν ο Goebbels κραύγαζε στην *Sperthalle* του Βερολίνου τη ρητορική φράση: *Ist der Jude auch*

ein Lebewesen (μα είναι και ο Εβραίος ένα ένυλον;). Και απαντούσε μέσα στους καρχασιμούς ενός παραληρούντος κοινού: *Jawohl!* είναι, και ο Εβραίος ένα ένυλον, όπως ο κοριός, γι' αυτό και πρέπει να καταστεί αβλαβής για το έθνος μας - γνώριζαν όλοι τι τους επερίμενε τους Εβραίους της Γερμανίας, της Ευρώπης, όλου του κόσμου. Η γενοκτονία τουρκικής καταγωγής είναι βουβή, πονηρή, ανατολίτικη, δεν έχει θεωρητικά background, αλλά μάλλον πρακτικά, πλιατσικολογικά. Οι καλούμενες εκτοπίσεις, εξορίες των κατοίκων ολόκληρων χωριών οι εξοντωτικές εκείνες οδοιπορίες των γυναικόπαιδων και των γερόντων μέσα στο χιόνι, οι άνδρες βρίσκονται ήδη στα τάγματα εργασίας ή στον στρατό, δεν οδηγούν φυσικά σε κανένα *Ausschwitz*, με τους διαβολικά οργανωμένους μηχανισμούς της φυσικής εξόντωσης του ανθρώπου - όχι! ήταν όμως ένα *Ausschwitz* εν ροή, οι άνθρωποι πέθαναν καθ' οδόν, δεν περπατούσαν για να φτάσουν κάπου, όχι, περπατούσαν για να πεθάνουν από τις κακουχίες, την παγωνιά, την πείνα, τον εξευτελισμό του ανθρώπινου. Αυτό ήταν το διαβολικό σύστημα, πονηρά οργανωμένο. Δεν υπήρχε στο τέρμα κανένα *Ausschwitz* γιατί για τους περισσότερους δεν υπήρχε τέρμα. Το ταξίδι προς τον θάνατο ήταν ο θάνατος, όχι το τέρμα του ταξιδιού»³⁰.

Εκτός από τους διωγμούς, το διάστημα αυτό έγιναν σε όλη την περιοχή του Πόντου ευρείας έκτασης προσπάθειες βίαιου εξισλαμισμού, ενώ όπως αναφέρει ο Π. Κυνηγόπουλος, ήταν το γεγονός ότι οι τουρκικές αρχές έπαιρναν τα μικρά παιδιά από τις οικογένειές τους, δήθεν για να τα προστατέψουν και τα έστελναν σε τουρκικά σχολεία στη Σεβάστεια³¹.

Ο μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρυσάνθος στην έκθεσή του προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη (12 Οκτωβρίου 1918) αναφέρει τη βία που σημειώθηκε στην περιοχή ευθύνης του³², ενώ στην έκθεση του μητροπολίτη Νεοκαισαρείας Πολυκάρπου,

26. Κτενίδης Φ. Μνήμη Παναγίας Σουμελά. Θεσσαλονίκη. 1964. Λαμπιδής, Ο. Συμβολή εις τον βίον των Αθηναίων μοναχών – ιδρυτών της Μονής Σουμελά. Αθήνα 1956.

27. Hofmann T., (ed.) *Verfolgung, Vertreibung und Vernichtung der Christen im Osmanischen reich, 1912-1922*, Münster- Hamburg: Lit Verlag 2005.

28. Βλ. Φωτιάδης, Κ., *Η γενοκτονία...ό.π.*

29. Σαρής Ν. Εξωτερική πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική, ημοκρατία Αθήνα: Γόρδιος 1992, σ. 234.

30. Ενεπεκίδης Π., «Αουσβίτς εν ροή η ποντιακή γενοκτονία», εφημ. *Καθημερινή*, Αθήνα (17.8.1997).

31. Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας (Α.Υ.Ε.), 1919, Α/4α, Αικατερινούδαρ (20.5.1919) στο Φωτιάδης Κ. Η γενοκτονία ...τ. 1, ό.π. 400.

32. Α.Υ.Ε., 1919, β/38(1), αρ. πρωτ. 356, Τραπεζούντα (12.10.1918) στο Φωτιάδης Κ. Η γενοκτονία ... τ. 6^{ος} Ανέκδοτα έγγραφα από τα Αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας 1905-1919.

που υποβλήθηκε σ' όλα τα πατριαρχεία σημειώνονται τα εγκλήματα που συνέβαιναν «...Τα πάνδεινα υποστάντες οι κάτοικοι Κολωνίας και ληστεύσεις και διωγμούς και βιασμούς και σφαγές ετάφησαν άκλαντοι και ακήδευτοι εις τας αφιλοξένους χώρας των Τούρκων εν Τοκάτη και αλλαχού»³³.

Ο Μουσταφά Κεμάλ, με εντολή του σουλτάνου και με την ιδιότητα του Επιθεωρητή της 9^{ης} Στρατιάς αποβιβάζεται στη Σαμψούντα την 19^η Μαΐου 1919, για να προστατέψει, σύμφωνα με τις οδηγίες που είχε τους Έλληνες και τους Αρμένιους. Αντίθετα όμως αυτές τις διαταγές που είχε λάβει συμμεμάχησε με τον αρχηγό των παραστρατιωτικών ομάδων Τοπάλ Οσμάν³⁴, και συνέχισε τη βία ενάντια στους Έλληνες.

Στις 20 Μαΐου 1919 ο αρχιμανδρίτης Πανάρετος Τοπαλίδης και ο ιατρός Κ. Α. Φωτιάδης, επισκέφθηκαν τις εκκλησιαστικές περιφέρειες του Πόντου και κατέγραψαν τους διωγμούς των Ελλήνων: «Η επαρχία Αμασείας είχε προ του πολέμου 136.768 Ελληνικόν πληθυσμόν, 393 σχολεία, 12.360 μαθητάς και μαθητρίδας, 493 διδασκάλους και διδασκαλίσσας και 498 Εκκλησίας. Εκ του ολικού πληθυσμού 72.375 μετετοπίστησαν ή εξωρίσθησαν, εκ των οποίων τα 70% απέθανον εν εξορία, μόλις δε οι 30% επανήλθον»³⁵.

Βλέποντας το μαζικό έγκλημα οι Έλληνες του Πόντου που ζούσαν στο εξωτερικό και συγκεκριμένα ο Κ. Κωνσταντινίδης (Μασσαλία), ο Β. Ιωαννίδης και ο Θ. Θεοφυλάκτου (Βατούμι), ο Ι. Πασσαλίδης (Σοχούμι), ο Λ. Ιασωνίδης και ο Φ. Κτενίδης (Κρασνοντάρ) και οι μητροπολίτες Τραπεζούντας Χρυσάνθος και Αμασείας Γερμανός, προώθησαν την ιδέα της δημιουργίας της, ημοκρατίας του Πόντου³⁶. Παρά το αρνητικό κλίμα που δημιουργήθηκε με τη συμφωνία των Κεμαλικών με

τους Σοβιετικούς οι Έλληνες του Πόντου συνέχισαν την προσπάθειά τους. Με πρωτοβουλία του Μητροπολίτη Αμάσειας Γερμανού Καραβαγγέλη, διοργάνωσαν δύο Συνέδρια στην Κωνσταντινούπολη στις 17 Αυγούστου 1921 και στην Αθήνα στις 4 Σεπτεμβρίου, κατήγγειλλαν την απουσία των συμμαχικών δυνάμεων και δυστυχώς και της ελληνικής κυβέρνησης στο πρόγραμμα μαζικής βίας κατά των Ελλήνων και συνέχισαν τις επαφές τους με τους Αρμένιους.

Μία ακόμη μέθοδος εκδίωξης των Ελλήνων ήταν η εξόντωση της ηγεσίας τους, η οποία πραγματοποιήθηκε με τα «δικαστήρια ανεξαρτησίας», στην Αμάσεια. Οι θύτες ήξεραν ότι χωρίς ηγεσία δεν υπάρχει καθοδήγηση και πρόγραμμα για το μέλλον³⁷.

Η Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, όταν πληροφορήθηκε τη πράξη των Κεμαλικών, αποφάσισε να επισκεφτεί αμέσως ο τοποτηρητής του Πατριαρχικού Θρόνου Νικόλαος τους ύπατους αρμοστές των δυτικών, δυνάμεων για να διαμαρτυρηθεί για τα εγκλήματα και παράλληλα να τα καταγγείλει στον πρόεδρο των ΗΠΑ και τους προέδρους της Αγγλίας, Γαλλίας και Ιταλίας. Επίσης το Πατριαρχείο αποφάσισε να ενημερώσει τις δυτικές εκκλησίες και την Κοινωνία των Εθνών³⁸, ενώ στις 6 Οκτωβρίου οι αντιπρόσωποι των ελληνικών επιτροπών, Εφοριών και Οργανισμών της Κωνσταντινούπολης, έστειλαν ψηφίσματα προς τα ευρωπαϊκά κράτη. Καταγγελία και ψήφισμα διαμαρτυρίας υπήρξε και από τους Έλληνες συγγραφείς και λογοτέχνες, ανάμεσά τους οι Γρουπάρης, Δροσίνης, Καζαντζάκης, Νιοβάνας, Ξερόπουλος, Παλαμάς, Σικελιανός³⁹.

Ένα ειδικό σχέδιο εξόντωσης των Ελλήνων αφορούσε τις γυναίκες και τα παιδιά, εκτός δηλα-

33. Κυνηγόπουλος Π., *Εκθέσεις περί των καταστροφών και σφαγών της επαρχίας Κολωνίας της Νικοπόλεως του Πόντου*, σ. 9, στο Φωτιάδης Κ. Η γενοκτονία... ό.π. τ. 2^{ος} σ. 83.

34. Λαμψίδης, Γ. Τοπάλ Οσμάν. Ένα χρονικό μιας άγνωστης ελληνικής τραγωδίας. (1914-1922). Αθήνα 1969.

35. Α.Υ.Ε., 1919, Α/4α, Αικατερινοδάρ (20.5.1919) και Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1917, Β (35, 38, 45, 59), Αικατερινοδάρ (20.5.1919). στο Φωτιάδης Κ. Η γενοκτονία ... τ. 6^{ος} Ανέκδοτα έγγραφα από τα Αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας 1905-1919.

36. Κωνσταντινίδου Κ., Πραγματεία περί Πόντου, Λόγος εκφωνηθείς εις το εν Μασσαλία Παμπόντιον Συνέδριον, Μασσαλία 1918. Παυλίδης Ε., Πως και διατί εματαιώθη η Δημοκρατία του Πόντου, Αθήνα 1956.

37. Παυλίδης Ι. Σελίδες ιστορίας αίματος και θυσίας Πόντου και Μικράς Ασίας, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 186. Γαβρηλίδης Α. Σελίδες εκ της μαύρης εθνικής συμφοράς του Πόντου, Αθήνα 1924. Patriarcat Oecumenique, *The Black Book of the sufferings of the Greek people in Turkey from the armistice to the end of 1920*. Constantinople 1920.

38. Patriarcat Oecumenique *Les Atrocities Turques en Asia Mineure et dans le Pont*, Athenes, 1922. σ. 61-62.

39. Ανώνυμος, «Οι Έλληνες διανοούμενοι διά την τραγωδίαν του Πόντου προς την Ευρώπην και την Αμερικήν», εφημ. Πολιτεία, Αθήνα (23.11.1921). Στο Φωτιάδης Κ. Η γενοκτονία ... ό.π., τ. 2^{ος} σ. 726-735.

δή από τη γενοκτονία υπήρξε μια «Γυναικοκτονία» και μία «Παιδοκτονία»⁴⁰. Η βίαιη αρπαγή γυναικών και ο εγκλεισμός τους σε οικίες Τούρκων, ο εξισλαμισμός τους, οι μαζικοί βιασμοί και οι εγκυμοσύνες, η δολοφονία εγκύων γυναικών, η αρπαγή παιδιών και βρεφών από τις μητέρες τους και από τις οικογένειές τους και η μεταφορά τους σε τουρκικές οικογένειες, τεκμηριώνει και από την αυτήν την οπτική το αδίκημα της γενοκτονίας εναντίον των Ελλήνων⁴¹.

Η αντίσταση της Πόντιας γυναίκας σε αυτές τις πολιτικές βίας έχει διάφορες μορφές. Από την ένοπλη αντίσταση με τη συμμετοχή στην ένοπλη αντίσταση έως την επιλογή του θανάτου αντί να υποστεί τον εξευτελισμό και την ταπείνωση, ενώ μια μορφή αντίστασης που συναντάται όχι μόνο στη Σάντα, αλλά και σε άλλες περιοχές του Πόντου είναι η εγκατάλειψη των βρεφών χάριν της σωτηρίας της ομάδας⁴². Πολλές από αυτές τις γυναίκες και παιδιά θύματα της μαζικής βίας δεν έφτασαν ποτέ στην Ελλάδα, αλλά έφυγαν, κυρίως στις ΗΠΑ. Παράλληλα κάποιες γυναίκες και παιδιά παρέμειναν στην Τουρκία, χωρίς όμως να απωλέσουν οριστικά την καταγωγή τους⁴³. Ο χρόνος και οι βίαιες μέθοδοι αφομοίωσης που συστηματικά αξιοποιήθηκαν, μπορεί να αλλοίωσαν, όμως δεν εξαφάνισαν την μνήμη τους.

Από την αρχή του Α' παγκοσμίου πολέμου έως το 1923, οι Νεότουρκοι και οι Κεμαλικοί με τα σκληρά μέτρα που έλαβαν εξόντωσαν χιλιάδες Έλληνες στον Πόντο καθώς και στη Ιωνία και τη Θράκη. Ειδικότερα στον Πόντο εάν δεν υπήρχε η

ένοπλη αντίσταση, με την οποία η σύγχρονη τουρκική προπαγάνδα δικαιολογεί τη βία, τα θύματα θα ήταν περισσότερα⁴⁴. Σύμφωνα με τη Μαύρη Βίβλο του Κεντρικού Συμβουλίου των Ποντίων στην Αθήνα τα θύματα των μαζικών δολοφονιών ανέρχονται σε 303.238 ως το 1922⁴⁵. Επίσης έως το Μάρτιο του 1924 υπήρξαν ακόμη 50.000 θύματα στην πλειοψηφία τους γυναίκες και παιδιά συνολικά δηλαδή ο αριθμός των Ποντίων που δολοφονήθηκαν έως το Μάρτιο του 1924 ήταν 353.000, ποσοστό που ξεπερνάει το 50% του συνολικού πληθυσμού – 700.000 το 1914⁴⁶ – των Ελλήνων του Πόντου⁴⁷ που ζούσε στο οθωμανικό κράτος πριν την έναρξη της γενοκτονίας.

Συνολικά 1.000.000 Έλληνες δολοφονήθηκαν στο διάστημα 1914-1924, από τον Πόντο, έως τη Θράκη και τη Μικρά Ασία. Τον επίλογο της γενοκτονίας αποτελεί ο ξεριζωμός των επιζώντων. Με τη συνθήκη της ανταλλαγής των πληθυσμών⁴⁸ έρχονται στην Ελλάδα και τα τελευταία υπολείμματα της γενοκτονίας⁴⁹, ενώ πολλοί θα αναζητήσουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης στο εξωτερικό. Λίγο αργότερα αρκετοί θα ξαναγίνουν πρόσφυγες με τη λήξη του εμφυλίου πολέμου, εκεί στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης θα ξαναβρούν τους συγγενείς τους και συμπολίτες τους και θα μάθουν για την τύχη των αγνοούμενων⁵⁰.

Η εκρίζωση αυτή των Ελλήνων είναι από τα πρωτοφανή εγκλήματα στην ιστορία της ανθρωπότητας και μετά από χιλιάδες χρόνια αφήνοντας εστίες, εκκλησίες, τάφους προγόνων και κατέφυγαν πρόσφυγες και διωκόμενοι στην Ελλάδα⁵¹.

40. Χααραλαμπίδης, Μ., Το Ποντιακό ζήτημα στον ΟΗΕ, Αθήνα: Στράβωνας 2006, σ. 45.

41. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (CPPCG). General Assembly Resolution 260 a (III) of 9/12/1948. UNTS, No 1021, vol. 78, 1951, p. 228.

42. Χειμωνίδης Ε., «Η πραγματική ιστορία των ανταρτών της Σάντας», Ποντιακή Εστία, Θεσσαλονίκη 1953, σ.2134-2135. Επίσης Χειμωνίδης Φ., Ιστορία και Στατιστική Σάντας, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 30. Αρχείο Κ. Κουρτίδη. Απόσπασμα από το ανέκδοτο ημερολόγιο της δράσης του Καπετάν Ευκλείδη και των ανταρτών της Σάντας από το 1917 έως το 1924. Σάντα (9.1921). Νυμφόπουλος Μ. Ιστορία της Σαντάς του Πόντου, Δράμα 1953. σ. 350.

43. Φωτιάδης Κ., Οι Εξισλαμισμοί... ό.π., σ. 356.

44. Τανιμανίδης Π.- Γεωργιάδης Θ. Το αντάρτικο στον Πόντο, Θεσσαλονίκη: Παναγία Σουμελά 1992. Βλ. επίσης Ψαθάς Ν. *Γη του Πόντου*. Αθήνα: Φυτράκης 1966.

45. Black book, The Tragedy of Pontus 1914-1922, Central council of Pontus, Athens 1922.

46. Οικονομίδου Δ.Η., *Ο Πόντος και τα δίκαια του εν αυτό Ελληνισμού*. Εν Αθήναις: Σύλλογος Προς διάδοσιν φέλιμων Βιβλίων 1920, σ. 94, και σ. 100-105.

47. Βαλαβάνης Δ.Γ. Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη 1995.

48. Ladas S., Exchange of minorities: Bulgaria, Greece and Turkey. New York, 1932.

49. Χααραλαμπίδης, Μ., Το Ποντιακό ζήτημα σήμερα, Αθήνα: Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών 1990.

50. Charalambidis M. Aspects of the new Eastern Question .Athens: Gordios editions 1998.

51. Το έργο της προσφυγικής αποκατάστασης ήταν τεράστιο για αυτό και οι ελληνικές κυβερνήσεις προσέφυγαν στη βοήθεια της διεθνούς κοινότητας (φιλανθρωπικές οργανώσεις, όπως η American Bible Society, η Save the Children Fund, η Near East και η All British Appeal) και προχώρησαν στη σύναψη δανείων με ξένες τράπεζες. Τη διαχείριση των χρημά-

4. Οι επιζήσαντες της γενοκτονίας στη σημερινή Τουρκία, στη Ρωσία και την πρώην Σοβιετική Ένωση

A. Οι Πόντιοι στην ιστορική τους πατρίδα σήμερα

Με την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 και της Τραπεζούντας οχτώ χρόνια αργότερα, πολλοί Έλληνες του Πόντου κατέφυγαν στις παραδουνάβιες περιοχές και τη Ρωσία. Έλληνες και ειδικότερα Πόντιοι της διασποράς είναι οι πρωτεργάτες της επανάστασης του 1821 και οι αδερφοί Αλέξανδρος και Δημήτριος Υψηλάντης κρατούν σημαντικό ρόλο στην εθνική παλιγγενεσία. Αρκετοί Έλληνες, μετά την άλωση της Τραπεζούντας αναγκάστηκαν να καταφύγουν στα βουνά διατηρώντας την συνειδήσή τους και την ταυτότητά τους, ένα μεγάλο όμως μέρος του πληθυσμού αναγκάστηκε να εξισλαμιστεί, διατηρώντας όμως κρυφά την αρχική του πίστη⁵².

Όπως αναφέρει ο Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρυσάνθος, την περίοδο 1648- 1687 «ένεκα των από των Τερε-βέηδων πιέσεων τούτων και των δεινών... διωγμών οι από του ποταμού Ακάμπος (Τσορόχ) μέχρι Τραπεζούντος συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί, οι κατοικούντες τας περιφέρειας Ριζαίου, Όφεως, Σουρμένων και Γημωράς εξισλαμίσθηκαν αθρόως. Οι χριστιανοί της περιφέρειας Όφεως είχαν εξισλαμισθεί κατά την παράδοσιν ομού μετά τον επισκόπου αυτών Αλεξάνδρου μετονομασθέντος Ισκεντέρ...»⁵³.

Το 1856 οι κρυπτοχριστιανοί εκμεταλλεόμενοι το «Χάτι Χουμαγιούν» που υποσχόταν θρησκευτική και πολιτική ελευθερία στους μη μουσουλμάνους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας συγκεντρώθηκαν το Μάρτιο του 1857 στη μονή της Θεοσκεπάστου στην Τραπεζούντα και εκεί ορκίστηκαν να αγωνιστούν για την επιστροφή τους στο χριστιανισμό. Η επιτροπή πέτυχε να αναγνωρισθούν οι πρώτοι κρυπτοχριστιανοί ως χριστιανοί

και τριάντα χιλιάδες κρυπτοχριστιανοί καταγράφηκαν από τις επιτροπές που είχαν δημιουργηθεί το 1857.

Το 1910 η οθωμανική Βουλή αναγκάστηκε να αναγνωρίσει μια μεγάλη κατηγορία κρυπτοχριστιανών ως χριστιανούς, αλλά οι περισσότεροι στάθηκαν άτυχοι, αφού ξέσπασαν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος. Το δικαίωμα που τους παραχωρούσε ο νόμος δεν πρόφτασαν να το εκμεταλλευτούν, ενώ η γενοκτονία ανάγκασε τους κρυπτοχριστιανούς να μεταθέσουν την επιστροφή τους στο χριστιανισμό για αργότερα. Κάτι που δεν έγινε ποτέ λόγω των εξελίξεων στο οθωμανικό κράτος. Οι ελληνόφωνοι αλλά και οι τουρκόφωνοι Πόντιοι μουσουλμάνοι, παρέμειναν στον Πόντο, αφού η Συνθήκη της Λωζάννης έλαβε υπόψη της τη θρησκεία, αφήνοντάς τους έτσι εκτός της ανταλλαγής.

Σήμερα ένα μέρος αυτών των πληθυσμών διατηρούν ακόμη την ποντιακή διάλεκτο, τα ήθη και τα έθιμα, τις παραδόσεις, τα τραγούδια και τους χορούς, ενώ τα τελευταία χρόνια υπάρχει δραστηριοποίηση και δημοσιεύσεις για αυτούς⁵⁴. Ένα άλλο μέρος αυτών των πληθυσμών συμμετείχε στο μεταναστευτικό κύμα προς τη δυτική Ευρώπη και κυρίως προς τη Γερμανία, όπου εκεί συναντήθηκαν με τους Πόντιους από την Ελλάδα, με αποτέλεσμα να ξεκινήσουν οι επαφές. Για τη σημερινή κατάσταση σε ό,τι αφορά αριθμητικά δεδομένα του Ποντιακού πληθυσμού μόνο υποθέσεις μπορούν να γίνουν, αφού οι τουρκικές αρχές δεν επιτρέπουν σχετικές έρευνες, ενώ απαγορεύουν κάθε αναφορά.

Τους περιορισμούς στην ελευθερία έκφρασης των εξισλαμισμένων Ποντίων έχει καταγγείλει η μη κυβερνητική οργάνωση «Διεθνής Ένωση για τα Δικαιώματα και την Απελευθέρωση των Λαών» με έκθεσή της προς τον Οργανισμό για την Ασφάλεια

των καθώς και την πρόοδο του έργου της προσφυγικής αποκατάστασης, ανέλαβε μια διεθνής επιτροπή που συστάθηκε υπό την Κοινωνία των Εθνών, η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ), της οποίας πρώτος πρόεδρος της διετέλεσε ο Henry Morgenthau. Βλ. τα έργα Αιγίδου, Δ. *Η Ελλάς χωρίς τους πρόσφυγες*. Αθήνα 1934.

52. Φωτιάδης Κ. *Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου*. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη 1988.

53. Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρυσάνθος, *Η Εκκλησία της Τραπεζούντος*. Εν Αθήναις, Αρχείο Πόντου, Εστία, 1933 Βλ. επίσης Φωτιάδης, Κ., *Οι εξισλαμισμοί... ό.π.*

54. Aydin Gülden, *Pontus Müsülmanlari*, Κωνσταντινούπολη 29.10.1992, σελ. 58-60. Μπας Μπουλέντ, στην εφημ. *Ελευθεροτυπία* Αθήνα (27.02.1996) στο Φωτιάδης Κ. *Η γενοκτονία...τ. 1^{ος}*. σ. 104 και 181. Επίσης βλ. Ομέρ Ασάν, *Ο Πολιτισμός του Πόντου*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη 1997. Ο Ομέρ Ασάν υποστηρίζει ότι τα ποντιακά ομιλούνται σε εξήντα χωριά της περιφέρειας Τραπεζούντας, τα περισσότερα από τα οποία βρίσκονται στην περιοχή του Οφι και ότι η διάλεκτος αυτή ομιλείται από 300.000 περίπου άτομα. Εφημερίδα Καθημερινή 23/7/1999.

και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ)⁵⁵ και προς το Γραφείο Ανθρωπίνων, δικαιωμάτων του ΟΗΕ. Επίσης προφορική παρέμβαση για το ίδιο ζήτημα έγινε στην 58η συνεδρίαση της επιτροπής του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα και από τη γαλλική μη κυβερνητική οργάνωση «MRAP – Κίνηση ενάντια στο ρατσισμό – για τη φιλία ανάμεσα στους λαούς»⁵⁶.

Β. Οι Έλληνες του Πόντου στη Ρωσία και την πρώην Σοβιετική Ένωση

Ο Ε. Παυλίδης, τονίζει ότι «κανενός τμήματος του εν διασπορά Ελληνισμού η ιστορία δεν συνδέεται τόσο στενά με την καθόλου ιστορία του Ελληνικού Έθνους, όσον στενά και αδιάσπαστα είναι συνδεδεμένη με αυτήν η ιστορία του Ελληνισμού της Ρωσίας. Και όχι μόνον με την αρχαία ημών ιστορία συνδέεται η ιστορία του Ελληνισμού της Ρωσίας, αλλά και με την ιστορία της νεότερας Ελλάδος συνδέεται στενότερα, και αυτή δε η ιδέα της συστηματικής οργανώσεως των ενεργειών δια την ανεξαρτησίαν του Έθνους, ύστερα από πολλών αιώνων δουλείαν, εγεννήθη και εξεκολάφη εις τα σπλάχνα του Ελληνισμού της Ρωσίας»⁵⁷. Η ελληνική παρουσία στη ρωσική επικράτεια ανάγεται στα μυθικά χρόνια και οι προσωρινοί εμπορικοί σταθμοί άρχισαν να γίνονται μόνιμα κέντρα, ενώ αργότερα ο εκχριστιανισμός των Ρώσων βοήθησε καταλυτικά την ιστορική πορεία των δύο λαών.

Η συμπεριφορά των οθωμανικών αρχών, και η τακτική φιλοξενίας των ελληνικών πληθυσμών που ακολούθησε η Ρωσία, έγιναν αιτία να ξαναγεννηθεί στις παλιές αποικίες ένας νέος ελληνικός πολιτισμός ο οποίος συνέβαλλε στην παλιγενεσία⁵⁸.

Οι εγκαταστάσεις από τον Πόντο αλλά και από τον ελλαδικό χώρο συνεχίζονται έως τις αρχές

του 20ου αιώνα στα εδάφη της ρωσικής αυτοκρατορίας ενώ χιλιάδες Πόντιοι κατέφυγαν στις περιοχές του Καύκασου⁵⁹.

Το μεγαλύτερο κύμα φυγής όμως πραγματοποιήθηκε στις αρχές του 1918 αμέσως μετά την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων από την περιοχή της Τραπεζούντας, αφού οι Έλληνες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια και τις περιουσίες τους. Έτσι υπολογίζεται ότι φύγανε περίπου 85.000 Έλληνες στις περιοχές της Γεωργίας και της Ρωσίας και το 1917 υπολογίζεται ότι ζούσαν στη Ρωσία 750.000 Έλληνες⁶⁰.

Οι Μπολσεβίκοι, παραχωρώντας τις επαρχίες του Καρς, του Αρνταχάν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, δημιούργησαν νέο προσφυγικό ζήτημα με την έξοδο των Ελλήνων του Καρς, Αρνταχάν, μέσω Γεωργίας στην Ελλάδα. Αρκετοί από τους πρόσφυγες αυτούς δεν πρόφτασαν να φύγουν στην Ελλάδα και έτσι παρά το γεγονός ότι αρχικά απολάμβαναν ελευθερίες από το σοβιετικό καθεστώς, μετά το 1937 άρχισαν οι διώξεις και οι εκτοπίσεις των Ελλήνων στο Καζακστάν, το Τουρκμενιστάν και στη Σιβηρία.

Τα ελληνικά σχολεία κλείνουν και η ελληνική γλώσσα και η ποντιακή διάλεκτος συντηρείται στην οικογένεια, ενώ ελληνικά σχολεία επαναλειτούργουν ξανά το 1948 με την έλευση των πολιτικών προσφύγων από την Ελλάδα, σχολεία όμως που ήταν ελάχιστα και δεν αφορούσαν τον ποντιακό πληθυσμό. Το 1940 ο ελληνικός πληθυσμός ο οποίος κράτησε σημαντική θέση στην πολιτική, οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική ζωή της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, υπολογιζόταν γύρω στις 450.000, ενώ η απογραφή του 1980 έδινε 358.000 Έλληνες⁶¹. Ο πραγματικός όμως αριθμός των Ελλήνων που ζούσαν στην πρώην Σοβιετική Ένωση ήταν πολύ μεγαλύτερος των στοιχείων της απο-

55. Organization for Security and Cooperation in Europe. Meeting on Human Dimension Rights, Warsaw, October 1998.

56. Οι αναφορές επικεντρώθηκαν στις συστηματικές προσπάθειες εξαφάνισης της ποντιακής διαλέκτου, αλλά και στις διώξεις εις βάρος Ποντίων διανοουμένων, όπως του συγγραφέα Ομέρο Ασάν. United Nations Economic and Social Council 24 February 1998 και United Nations Economic and Social Council 25 January 2002. Βλ. Charalambidis M. *The Pontian Question in the United Nations*. Athens: Pontian Society of Thessaloniki "Euxinos Lesxi"- International League for the rights and liberation of Peoples 2004.

57. Παυλίδης Ε. Ο Ελληνισμός της Ρωσίας και τα 33 χρόνια του εν Αθήναις σωματείου των εκ Ρωσίας Ελλήνων. Αθήνα: Σωματείο των εκ Ρωσίας Ελλήνων 1953, σ. 23.

58. Φωτιάδης Κ. Ο Ελληνισμός της Ρωσίας και της Σοβιετικής Ένωσης. Θεσσαλονίκη: Ηρόδοτος 2003.

59. Ιωαννίδης Σ. Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος και της περί ταύτην χώρας, Κωνσταντινούπολη 1870, σ. 131. Αποστολίδης Δ, Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου, Θεσσαλονίκη 1935, σ. 67.

60. Φωτιάδης Κ., Ο Ελληνισμός ό.π. σ.213.

61. Κεοίδης Θ. «Η εδαφική διάταξη των Ελλήνων της ΕΣΣ», Νέοι καιροί: 3 (Μάρτης 1989).

γραφής, γιατί πολλοί δήλωναν τη ρωσική ή την τοπική εθνική ομάδα (π.χ. γεωργιανή, αρμενική, ουκρανική).

Όταν το 1988 οι σοβιετικές αρχές άνοιξαν τα σύνορα, δημιουργήθηκε ένα μεγάλο κύμα νέων προσφύγων Ελλήνων προς την Ελλάδα, που ξεπέρασε τις 180.000, σύμφωνα με την απογραφή που πραγματοποίησε το Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης και η Γενική Γραμματεία «Παλινοστούτων»⁶². Είναι οι νεοπροσφυγες, που μαζί με τους Ελληνόφωνους στον Πόντο και τη διεθνοποίηση της γενοκτονίας συνθέτουν τις σύγχρονες εθνικές και διεθνείς διαστάσεις του Ποντιακού ζητήματος.

5. Η γενοκτονία και ο Ελληνισμός σήμερα

Σχεδόν 350.000 Έλληνες του Πόντου από τους 700.000, και περίπου 1.000.000 Έλληνες από ένα πληθυσμό 2.500.000 εξαφανίστηκαν, εξόντωση η οποία αποτελεί γενοκτονία, στον τύπο της σύμφωνα με το άρθρο 2 της Σύμβασης του ΟΗΕ για την πρόληψη και την καταστολή της γενοκτονίας, παράγραφοι α, β, γ, δ και ε και στην ουσία της έννοιας της γενοκτονίας.

Ο διπλωμάτης των ΗΠΑ Χένρυ Μοργκεντάου τονίζει σχετικά: «Οι Τούρκοι υιοθέτησαν τις [ίδιες] μεθόδους ενάντια στους Έλληνες που είχαν χρησιμοποιήσει ενάντια στις Αρμενίους. Τους πήραν στον οθωμανικό στρατό, και [έπειτα] τους μετέφε-

ραν σε χιλιάδες τάγματα εργασίας... αυτοί οι Έλληνες στρατιώτες πέθαναν από το κρύο, την πείνα και άλλες στέρησεις... οι Έλληνες μαζεύτηκαν παντού στις ομάδες. Κατόπιν, κάτω από την υποσχθεϊσα προστασία των τούρκων χωροφυλάκων, μεταφέρθηκαν στις εσωτερικές περιοχές [της Ανατολίας]»⁶³.

Η μαρτυρία του Μοργκεντάου αναφορικά με το θέμα της πρόθεσης της γενοκτονίας, συνεχίζεται ως εξής: «Όταν οι τουρκικές αρχές έδωσαν διαταγή να εφαρμοστεί το μέτρο των εκποτίσεων δεν έκαναν τίποτε άλλο από το να απαγγείλουν την καταδίκη σε θάνατο ενός ολόκληρου λαού. Οι Τούρκοι ιθύνοντες είχαν πλήρη συνείδηση αυτού του γεγονότος και δεν προσπαθούσαν καθόλου να το αποκρύψουν στις συνομιλίες τους μαζί μου»⁶⁴.

Η νέα δυναμική της δεκαετίας του 1980 και του 1990 που συνδυάστηκε με την επιστροφή της ιστορίας στο προσκήνιο, με το αίτημα για την μνήμη, δημιούργησε νέα δεδομένα που οδήγησε στην αναγνώριση της Γενοκτονίας από τη Βουλή των Ελλήνων (το 1994 για τον Πόντο και το 1998 για τη Μικρά Ασία). Μέχρι σήμερα την γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου έχει αναγνωρίσει η Βουλή των Αντιπροσώπων της Κυπριακής δημοκρατίας, διάφοροι φορείς των ΗΠΑ⁶⁵ και η βουλή της Νότιας Αυστραλίας⁶⁶. Επίσης την 18^η Μαΐου 2006 η Carolyn Maloney μίλησε στη Ομοσπονδιακή Βου-

62. Γενική Γραμματεία Παλινοστούτων Ομογενών. Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης. Η ταυτότητα των παλινοστούτων ομογενών από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ.: απογραφικά στοιχεία Ελλάδας, Μακεδονίας, Θράκης, Αττικής. Θεσσαλονίκη 2000.

63. Morgenthau H. *The murder of a nation*. New York: Armenian General Benevolent Union of America 1974, p. 212.

64. Μοργκεντάου Η. *Τα μυστικά του Βοσπόρου* Αθήνα 1989. Χόρτον Γ. *Αναφορικά με την Τουρκία*, Αθήνα 1992 και ίδιο *Η Μάστιγα της Ασίας*, Αθήνα 1993, σ. 308-309.

65. George E. Pataki Κυβερνήτης, Βουλή, Γερουσία της Νέας Υόρκης. Μάιος 2002 και Μάιος 2005. James E. McGreevey Κυβερνήτης, Βουλή Νέας Υερσέης. Σεπτέμβριος 2002. Edward G. Rendell Κυβερνήτης Πενσυλβάνιας, Μάιος 2004 Alex A. Knorr, ήμαρχος της Πόλης του Norwalk Κονέκτικατ, Μάιος 2004. Janet Weir Creighton, ήμαρχος της Πόλης Canton Οχάιο, Μάιος 2004 Jane L. Campbell, ήμαρχος της Πόλης Cleveland Οχάιο, Μάιος 2005, ήμαρχος της Πόλης Κολούμπια Νότιας Καρολίνας Μάιος 2005 Charlie Crist. Κυβερνήτης της Florida, Μάιος 2005. Κυβερνήτης του Illinois, Μάιος 2005. Mitt Romney Κυβερνήτης Μασσαχουσέτης Μάιος 2006., Δήμος του Chicago Σεπτέμβριος 2006., Δήμαρχος της πόλης του Νόργουολκ Richard Moccia, Μάιος 2007. Μέλος του Κογκρέσου Carolyn Manoney, Μάιος 2007. Γερουσιαστής της Νέας Υόρκης George Onorato, Μάιος 2007. Βουλευτής της Νέας Υόρκης Micheal Giannaris, Μάιος 2007. Γερουσία της Νέας Υερσέης 2002. Βουλή και Γερουσία Κολούμπια Νότιας Καρολίνας Ιανουάριος 2003, ημοτικό συμβούλιο της Πόλης Cleveland Οχάιο, Μάιος 2003. Γερουσία της Πενσυλβάνια (απόφαση 1988), Μάιος 2004 Πολιτεία της Μασσαχουσέτης 2007. Πολιτεία της Φλόριδας 2009).

66. Με βάση το Ψήφισμα το οποίο κατέθεσε στη βουλή της Πολιτείας της Νότιας Αυστραλίας ο υπουργός Δικαιοσύνης Μ. Ατκινσον, η τοπική Βουλή της Νότιας Αυστραλίας ενέκρινε ομόφωνα το ψήφισμα στις 30 Απριλίου 2009 για την αναγνώριση της Γενοκτονίας από τους Τούρκους την περίοδο 1915-1923. Με το ψήφισμα, η Βουλή της Νότιας Αυστραλίας αναγνωρίζει ότι «η γενοκτονία σε βάρος των Αρμενίων, των Ελλήνων, των Ασσυρίων και άλλων μειονοτήτων, είναι από τα μεγαλύτερα εγκλήματα που έγιναν ποτέ σε βάρος της ανθρωπότητας» και καλείται η ομοσπονδιακή κυβέρνηση της Αυστραλίας να αναγνωρίσει τη γενοκτονία. **Το πλήρες κείμενο του ψηφίσματος είναι το εξής:** «Επειδή η γενοκτονία που διαπράχθηκε από το Οθωμανικό κράτος μεταξύ 1915-1923 εναντίον των Αρμενίων, Ελλήνων, Ασσυρίων και άλλων μειονοτήτων στη Μικρά Ασία, είναι ένα από τα μεγαλύτερα εγκλήματα εναντίον της ανθρωπότητας, ο λαός της Νότιας Αυ-

λή των ΗΠΑ για το ζήτημα, στον Καναδά υπάρχει επιστολή αναγνώρισης από τον πρωθυπουργό του Καναδά Ζ. Κρετιέν (2001) και σχετικό ψήφισμα έχει καταθέσει το μέλος της Γερουσίας του Οντάριο Michael Pague (Μάιος 2002). Για το ζήτημα έχει εκφραστεί θετικά η πρεσβεία της Αρμενίας στην Αθήνα⁶⁷, ενώ την υπόθεση έχει απασχολήσει το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο του ΟΗΕ, και τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη μετά από παρεμβάσεις μη κυβερνητικών οργανώσεων⁶⁸. Επίσης την 25η Μαΐου 2005 ο βουλευτής του Ομοσπονδιακού Κοινοβουλίου Στιβ Τζορτζάνας μίλησε για τη γενοκτονία⁶⁹, την 6η Μαΐου 2006 η βουλευτής της πολιτείας Βικτόρια της Αυστραλίας Τζένη Μικιάκου έθεσε το ζήτημα της αναγνώρισης της γενοκτονίας στο κοινοβούλιο της Βικτώρια (Αυστραλία)⁷⁰, την 1^η Ιουνίου 2006 ο βουλευτής του σουηδικού κοινοβουλίου Τάσος Σταφιλίδης ζήτησε από το Σουηδό Υπουργό των Εξωτερικών την αναγνώριση της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου⁷¹, την 20η Ιουνίου 2006 ο βουλευτής Steve Pound έθεσε το ζήτη-

μα στο κοινοβούλιο της Μεγάλης Βρετανίας⁷², ενώ αίτημα για την αναγνώριση επίσης στο Σουηδικό κοινοβούλιο έθεσε ο βουλευτής Hans Linde (13 Οκτωβρίου 2006)⁷³.

Το Ποντιακό ζήτημα και ειδικότερα η γενοκτονία τέθηκε στην Επιτροπή Ευρωπαϊκών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (5 Σεπτεμβρίου 2006), με την κατάθεση της έκθεσης του Ολλανδού ευρωβουλευτή Camiel Eurlings, ο οποίος ανέφερε τις παρατηρήσεις τους για την πρόοδο της Τουρκίας, στην πορεία για την Ευρωπαϊκή της ένταξη⁷⁴. Την 27η Σεπτεμβρίου 2006 η ολομέλεια του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ψήφισε την έκθεση της Επιτροπής Εξωτερικών Υποθέσεων που συνέταξε ο Ολλανδός Ευρωβουλευτής⁷⁵.

Επίσης το Δεκέμβριο του 2007, η διεθνής Ένωση Ακαδημαϊκών για τη Μελέτη των Γενοκτονιών (International Association of Genocide Scholars –IAGS) αναγνώρισε με ψήφισμά της τη Γενοκτονία των Ασσυρίων και των Ελλήνων στο διάστημα 1914-1923, ψήφισμα στο οποίο κατέληξε μετά από ψηφοφορία μεταξύ των μελών της⁷⁶.

σραλίας και το κοινοβούλιό του, μαζί με τα μέλη των κοινοτήτων των Αρμενίων της Αυστραλίας, των Ελλήνων Ποντίων της Αυστραλίας και των Ασσυρίων της Αυστραλίας, τιμά τη μνήμη των αθώων ανδρών, των γυναικών και των παιδιών, οι οποίοι ήταν τα θύματα της πρώτης σύγχρονης γενοκτονίας, καταδικάζει τη γενοκτονία των Αρμενίων, των Ελλήνων και των Ασσυρίων και άλλων χριστιανικών μειονοτήτων και όλες τις άλλες ενέργειες Γενοκτονίας ως έσχατες ενέργειες θρησκευτικού ρατσισμού και πολιτισμικής μισαλλοδοξίας, αναγνωρίζει τη σπουδαιότητα της μνήμης και της διδασκαλίας αυτών των σκοτεινών κεφαλαίων της ανθρώπινης ιστορίας, τα οποία δεν πρέπει να επαναληφθούν, καταδικάζει και αποτρέπει όλες τις προσπάθειες για άγνοια και διαστρέβλωση της ιστορικής αλήθειας της γενοκτονίας των Αρμενίων και άλλων πράξεων γενοκτονίας που διαπράχθηκαν κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα, με τη δικαιολογία την πάροδο του χρόνου, αναγνωρίζει τη σημαντική ανθρωπιστική προσπάθεια του λαού της Νότιας Αυστραλίας στα θύματα και στους επιζώντες της Γενοκτονίας των Αρμενίων και των Ελλήνων και καλείται η ομοσπονδιακή κυβέρνηση της Αυστραλίας να αναγνωρίσει τη γενοκτονία».

67. Εφημερίδα Πόντος Απρίλιος 2002.

68. Χαράλαμπίδης Μ. Το Ποντιακό ζήτημα... ό.π., σ. 127.

69. House of Representatives. Statements by Members. Pontian Genocide 25/5/2006.

70. Victoria Premier Defends Greek Genocide Speech in Parliament. Melbourne 16/5/2006.

71. Parliament of Sweden. Inquiry of deputy Tassos Stafilidis. Stockholm 1/6/2006.

72. House of Commons. London - 20.06.2006.

73. Parliament of Sweden. Inquiry of deputy Hans Linde Stockholm 13/10/2006.

74. The Committee of Foreign Affairs of the European Parliament (Brussels 05.09.2006).

75. European Parliament, Texts Adopted at the sitting of Wednesday 27 September 2006 Provisional Edition. Turkey's progress towards accession, p. 12.

76. Το κείμενο του ψηφίσματος της IAGS έχει ως εξής: «*ΕΚΤΙΜΩΝΤΑΣ* ότι η άρνηση της γενοκτονίας αναγνωρίζεται ευρέως ως τελικό στάδιο της γενοκτονίας, που φυλάσσει την ατιμωρησία για τους δράστες της γενοκτονίας, και προετοιμάζει το έδαφος για τις μελλοντικές γενοκτονίες *ΕΚΤΙΜΩΝΤΑΣ* ότι η γενοκτονία ενάντια στους χριστιανικούς πληθυσμούς από το οθωμανικό κράτος κατά τη διάρκεια και μετά από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο απεικονίζεται συνήθως ως γενοκτονία ενάντια σε Αρμένιους μόνο, με μερική μόνο αναγνώριση των ποιοτικά παρόμοιων γενοκτονιών ενάντια σε άλλες χριστιανικές μειονότητες της οθωμανικής αυτοκρατορίας *ΕΙΝΑΙ* πεποίθηση της Διεθνούς Ένωσης Ακαδημαϊκών για τη Μελέτη των Γενοκτονιών ότι η οθωμανική εκστρατεία ενάντια στις χριστιανικές μειονότητες της αυτοκρατορίας μεταξύ 1914 και 1923 αποτέλεσε μια γενοκτονία ενάντια σε Αρμένιους, Ασσύριους και Έλληνες. *Η Διεθνής Ένωση Ακαδημαϊκών για τη Μελέτη των Γενοκτονιών ζητά από την κυβέρνηση της Τουρκίας να αναγνωρίσει τις γενοκτονίες ενάντια σε αυτούς τους πληθυσμούς, να ζητήσει μια επίσημη συγγνώμη, και για να λάβει άμεσα και σημαντικά μέτρα προς την αποκατάσταση*» http://www.genocidetext.net/iags_resolution_supportingdocumentation.htm.

Ακόμη μία σημαντική εξέλιξη σημειώθηκε το Σεπτέμβριο του 2008, όταν ασφαλιστική εταιρεία των ΗΠΑ έδωσε τη δυνατότητα σε απογόνους των θυμάτων της γενοκτονίας να διεκδικήσουν αποζημιώσεις⁷⁷. Θεωρούμε ότι η υπόθεση των αποζημιώσεων αποτελεί μία σημαντική εξέλιξη, αφού είναι ουσιαστικά μία ηθική δικαίωση και ένα ακόμη περαιτέρω βήμα στην αναγνώριση και διεθνοποίηση της γενοκτονίας. Η γενοκτονία είναι ένα ζήτημα και η διεθνής του προέκταση αναφέρεται στην υποχρέωση όλων των θεσμών της διεθνούς κοινότητας, να αναγνωρίσουν τη γενοκτονία που διαπράχθηκε και να αποκαταστήσουν με αυτόν τον τρόπο, τη βλάβη που υπέστησαν τα θύματα. Το έγκλημα της γενοκτονίας ορίζει τις υποχρεώσεις όχι μόνο στο κράτος που διέπραξε τη γενοκτονία αλλά σε ολόκληρη τη διεθνή κοινότητα να μην αναγνωρίσει ως νόμιμη μία κατάσταση που δημι-

ουργείται από ένα έγκλημα, να μη βοηθήσει τον εκτελεστή ενός εγκλήματος να διατηρήσει την παράνομη κατάσταση⁷⁸. Επιβάλλει δηλαδή στη διεθνή κοινότητα μία υποχρέωση να μην αναγνωρίσει μία παράνομη κατάσταση ως αποτέλεσμα μίας γενοκτονίας και να προβεί στις ενέργειες επανόρθωσης, αποκατάστασης και αποζημίωσης⁷⁹. Σήμερα που άλλοι λαοί υφίστανται από ρατσιστικά κράτη νέες γενοκτονίες πρέπει να γίνει το πρώτο βήμα για την αναγνώριση του εγκλήματος της γενοκτονίας των Ελλήνων, ενώ το τουρκικό κράτος οφείλει να αναλάβει την ευθύνη και να αναγνωρίσει τη γενοκτονία, χωρίς να διενεργεί προπαγάνδα. Αναγνώριση η οποία είναι ένας ουσιαστικός τρόπος πάλης ενάντια στο έγκλημα της γενοκτονίας, αναγνώριση που αποτελεί μία επιβεβαίωση του δικαιώματος ενός λαού να γίνει σεβαστή η ύπαρξή του σύμφωνα με το δίκαιο και την ιστορική αλήθεια.

77. Η απόπειρα του Ταλατ Πασά - υπουργού Εσωτερικών της Κυβέρνησης των Νεότουρκων το 1915-, να εισπράξει «υπέρ των Αρμενίων» τις αποζημιώσεις των ασφαλιστηρίων ζωής που κατέβαλαν για χρόνια οι άνθρωποι που ο ίδιος φρόντιζε για τη μαζική εξόντωση τους, έδωσε το έναυσμα στον δικηγόρο Βαρτκές Γεγκιαγιάν να ξεκινήσει πριν από 20 χρόνια έναν δικαστικό αγώνα στην Πολιτεία της Καλιφόρνια με σκοπό να διεκδικήσει υπέρ των απογόνων των θυμάτων της Γενοκτονίας του 1915 τις παραπάνω αποζημιώσεις. Ο Χένρυ Μοργκεντάου, Πρεσβευτής των Η.Π.Α. στην Κωνσταντινούπολη την περίοδο 1914-17 και μετέπειτα πρόεδρος της Επιτροπής Αποκατάστασης προσφύγων αναφέρει στο βιβλίο του *Ambassador Morgenthau's Story -1918* (στην ελληνική έκδοση *Τα Μυστικά του Βοσπόρου*) τα εξής: «Μία μέρα ο Ταλατ πασά μου έκανε την πιο εκπληκτική ίσως παράκληση, που είχα ακούσει στη ζωή μου. Οι ασφαλιστικές εταιρείες της Νέας Υόρκης Life Insurance Company και Equitable είχαν επί πολλά χρόνια αρκετούς Αρμένιους πελάτες. Η έκταση στην οποία αυτοί οι άνθρωποι ασφαλιζόνταν ήταν ακόμη μία απόδειξη του επιχειρηματικού τους πνεύματος. Θα επιθυμούσα μου είχε πει ο Ταλατ να πείσετε τις αμερικανικές ασφαλιστικές εταιρείες να μας στείλουν έναν πλήρη κατάλογο όλων Αρμενίων έχουν κάνει ασφάλεια ζωής. Είναι ουσιαστικά όλοι τους νεκροί τώρα και δεν έχουν αφήσει κληρονόμους για να εισπράξουν τις αποζημιώσεις. Φυσικά όλα αυτά τα χρήματα πρέπει να περιέλθουν τώρα στο τουρκικό κράτος. Η κυβέρνηση είναι πλέον ο ευεργετούμενος. Θα το κάνετε αυτό; Αυτό που μου ζητούσε ήταν τόσο παράλογο ώστε έχασα τη ψυχομαία μου. Δεν πρόκειται να πάρετε τέτοιο κατάλογο από εμένα είπα και αμέσως σηκώθηκα και έφυγα». Ο Βαρτκές Γεγκιαγιάν, με καταγωγή από την Σπάρτη της Πισιδίας, διαβάζοντας τον Μοργκεντάου συνέλαβε την ιδέα της διεκδίκησης των αποζημιώσεων από τους απογόνους των θυμάτων της γενοκτονίας των Αρμενίων. Πρόσφατα οι ασφαλιστικές εταιρείες New York Life Insurance Co και AXA, υποχρεώθηκαν να καταβάλουν σε δικαιούχους το συνολικό ποσό των 53 εκατομμυρίων δολαρίων. Χωρίς καμία δικαστική ενέργεια, στις 4 Σεπτεμβρίου 2008 η New York Life Insurance Co ανακοίνωσε ότι θα αποζημιώσει Έλληνες δικαιούχους που έζησαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία πριν το 1915. Το συνολικό ποσό εκτιμάται από την εταιρεία στα 12 με 15 εκατ. δολάρια και αφορά 1. 000 περίπου συμβόλαια θυμάτων τα οποία είχαν κάνει οι Έλληνες πριν το 1915. Εφημερίδα Χρόνος 10/9/2008.

78. Lauterpacht, H., *Recognition in International Law*, Cambridge University Press, 1947, p. 20. Bassiouni C., “Crimes against Humanity in International Criminal Law”, Martinus Nijhof, Dordrecht, 1992. Shelton D. (ed) *Encyclopaedia of Genocide and Crimes against Humanity*, MacMillan reference, 2004 . Jacques Francillon, “Aspects juridiques des crimes contre l’humanité”, in *L’actualité du Génocide des Arméniens*, Edipol.1999, pp. 397-404.

79. Ο Shaw M. στο έργο του *International Law*, New York 2002, σ.481, σημειώνει ότι η παραβίαση μίας διεθνούς υποχρέωσης δίνει αφορμή για μία απαίτηση για την επιδιόρθωση.